

TVOŘENÍ PŘEDLOŽEK

342 Předložky jsou charakterizovány jako slova vyjadřující podobné okolnosti a vztahy jako příslovce (místo, čas, ...), avšak nikoli samostatně, ale ve spojení s pádovou formou substantiva (nebo výrazu téže platnosti). Řadíme je mezi slovní druhy neohebné.

Jediným doloženým formantem je *-uá*.

343 Ke specifickým typům předložek patří ve východomoravských nářečích především předložky složené.

Srov. L. Kroupová, 1985, s. 30–32, 54: Autorka tyto deprepozicionální předložky řadí mezi předložky nepůvodní s dosud zřetelnou motivací. Dosáhly konečného stupně prepozicionalizace. Nevznikly přehodnocením jiného slovního druhu jako ostatní nepůvodní předložky, ale jde v podstatě o předložky složené.

A. Vašek (1967, s. 62–63) uvádí navíc předložky *spomezý*, *sponad* a *zeza*. Poslední předložku zachytil i J. Skulina (1964, s. 175) a J. Chloupek (1952, s. 173). Ten zaznamenal též výraz *poza* (s. 172).

Byly zaznamenány tyto předložky: *ponad*, *popod*, *spod*, *spopod* a *spoza*. Funkcí předložek je fungovat v předložkových vazbách a vyjadřovat různá adverbialní určení, v našem případě určení místní. Složeniny *ponad* a *popod* se pojí se dvěma pády, jimiž se liší směr (na otázku kam? s akuzativem) od místa (na otázku kde? s instrumentálem). Na otázku odkud? (genitiv) dávají odpověď kompozita *spod*, *spopod* a *spoza*.

Výrazy *ponad*, *popod* a *spod* vznikly složením dvou původních předložek, další složeniny *spopod* a *spoza* se skládají ze tří předložek původních. Do kompozit vstupují v našem případě ty předložky, které označují vztahy orientace.

O významech složených předložek jako jediný pojednává A. Kašík (1908, s. 85).

Prvními členy složenin se stávají předložky *z* a *po* (ta bývá u tříčlenných kompozit i členem prostředním). Předložky mají těsný vztah k předponám (kromě *k*). V uvedených kompozitech se první (popř. prostřední) komponenty přehodnocují a nabývají platnosti předpon. U výrazů *spod*, *spopod* a *spoza* určuje první člen *z*-pádovou vazbu. Ten se také podílí na vytváření významu se členy posledními, tj. s *-pod* a *-za*. Komponent *z*-naznačuje, odkud děj vychází. U předložek *spopod* a *spoza* je tento komponent ještě dále modifikován členem *-po-*, který udává průběh děje (po povrchu, podél něčeho). U složenin *ponad* a *popod* jsou jejich druhé komponenty, jež určují pádovou vazbu i význam, obdobně modifikovány členy prvními.

Významy doložených předložek jsou následující: *ponad (strom, stromem)* „směřování děje po povrchu (umístění děje nad něčím, někým)“, *popod (okno, oknem)* „směřování děje po povrchu (umístění děje pod něčím, někým)“. Tyto výrazy nejsou synonymní s předložkami *nad* a *pod*, neboť ty vyjadřují „směřování děje výše (níže), než je něco, někdo“ (na otázku kam? s akuzativem), nebo „umístění děje výše (níže), než je něco, někdo“ (na otázku kde? s instrumentálem). Další složeniny mají tyto významy: *spod (kotta)* „směřování děje z prostoru pod něčím“, *spopod (stota)* „směřování děje po povrchu z prostoru pod něčím“ a *spoza (komína)* „směřování děje z místa za něčím po povrchu, podél něčeho“. Synonymie posledního útvaru s předložkou *za* není možná, protože ta má jiné významy a pojí se s jinými pády.

Složené předložky jsme zaznamenali především na Valašsku. Pouze výraz *spod*, vyskytující se i ve spisovném jazyce, jsme zachytili na celém zkoumaném území.

Podle A. Vaška (1967, s. 37, 58) je spojování předložek hojně a rozšířené především na severovýchodním Valašsku, na jihu a západě je tento jev daleko řidší a místy spíše ojedinělý. Mimo tuto oblast je též na východomoravském jihu, avšak jeho výskyt je zde mnohem omezenější než na Valašsku.

Tyto složené předložky jsou typické i pro jiná česká nářečí. Je potřeba zdůraznit, že tento druh prepozic se vůbec netvoří zejména na Lounsku, v jižní části jihozápadočeských a středomoravských nářečí. Zatímco v Čechách jsme zaznamenali pouze předložky *spod*, *zeza/zezá* a *zez* a ve Slezsku jen *spod* a *spoza*, všechny zbývající nářeční doklady pocházejí především z východní Moravy. Ve spisovném jazyce představují záležitost okrajovou, srov. Z. Hlubinková, 2004, připojena i mapa.

344 Nářeční výzkum přinesl i několik dalších předložek nepůvodních, jejichž základem je jiný neohebný slovní druh nebo tvar slovního druhu ohebného. Vznikají tedy transpozicí jiných slovních druhů v předložky. Výrazy *košem*, *kole*, *około*, *proti*, *protívá*, *vedla/vedle*, *vedlivá/vedlevá*, *podla/podle*, *podlivá/podlevá*, *skrz* a *skrzevá* jsou motivovány adverbium. Tyto deadverbiální útvary mohou plnit syntaktickou funkci příslovce nebo předložky. Adverbium je motivována i formace *gvúlivá* (o jeho funkci viz dále).

Předložky *podli* a *vedli*, které se na východní Moravě rovněž vyskytují, jsme nezachytili.

M. Kolaja (1934, s. 80) a F. Svěrák (1966, s. 85–88) zaznamenávají ještě další nepůvodní předložky s postfixem *-vá*, a to *kolevá* (rovněž S. Králík, 1984, s. 133), *kromňevá*, *mímová* a *straňivá* (poslední též J. Skulina, 1964, s. 174). Vedle *kromňevá* zachytil J. Chloupek (1952, s. 171–172) též výraz *naproťivá*. Nářeční variantu *proťivá* posuzujeme z hlediska synchronního. Podle J. Holuba a F. Kopečného (1952, s. 296) stč. *protiv*, stsl. *protivъ* vzniklo z psl. *protъ dalším přitvořením (*-v*). Česká podoba *proti* utvořena asi později zkrácením tvaru *protv(a)*.

Doložené předložky se pojí s jedním pádem, a to s genitivem: *košem*, *kole*, *około*, *vedla/vedle*, *vedlevá/vedlivá*, *podla/podle*, *podlivá/podlevá*

(*domu*) – odpovídají na otázky kde? kudy?; s dativem: *protívá* (*maštali*) – dávají odpověď na otázky kde? kam?; s akuzativem: *skrz*, *skrzevá* (*les*) – odpovídají na otázku kudy? Význam těchto předložek je většinou místní, avšak některé z nich mohou vyjadřovat i vztahy časové. Na otázku kdy? dávají odpověď výrazy *košem*, *kole* a *okošo* (*úánoč*), na otázku jak dlouho? odpovídají předložky *košem* a *okošo* (*dňa*). Jiné vztahy (účel a důvod nějaké činnosti) mohou vyjádřit výrazy *gvúlivá* (*nám*), *skrz* a *skrzevá* (*tebe*). Předložka *gvúlivá* se pojí s dativem. K postfixu *-vá* viz § 345. Srov. též § 326, 331, 332, 334.

345 Výrazy *košem*, *okošo*, popř. *kole* jsou v rámci jednotlivých významových skupin zřejmě ve vztahu synonymie.

Předložky *vedla/vedle*, *podla/podle*, *skrz* a *protí* mají vedle podob celouzemních i specifické nářeční varianty utvořené postfixem *-vá*. Obě podoby mají nejen stejný význam, ale zachovávají i stejnou pádovou vazbu.

Příslušné předložky zakončené na *-vá* (*vedlivá/vedlevá*, *podlivá/podlevá*, *skrzevá* a *protívá*) jsme zaznamenali v nejsevernějších oblastech východní Moravy a rovněž v její jižní polovině.

PŘEDLOŽKY – retrográdní seznam

vedla	vedlivá	spopod	košem
podla	podlivá	spod	okošo
spoza	gvúlivá	vedle	skrz
vedlevá	protívá	podle	
podlevá	ponad	kole	
skrzevá	popod	protí	